

A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében

Janky Béla

BME Szociológia és Kommunikáció Tsz.

janky@eik.bme.hu

Androka Rudolf Emlékkonferencia

BCE, Budapest, 2006. október 9-10.

Kivonat

A korai gyermekvállalás a nők iskolai előmenetele, és ehhez kapcsolódóan a későbbi munkaerőpiaci integráció miatt érdemel különös figyelmet. A mai fiatal roma nők kétharmada 20 éves koráig megszüli első gyermekét, és tizből három 18 évesen már anya. Azok, akik a családalapítás miatt lemondanak az érettségi megszerzésének a lehetőségéről, akár az egész életükre elveszíthetik annak az esélyét, hogy stabil munkahelyük legyen. Az alábbi tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy milyen mérhető tényezők befolyásolhatják a korai gyermekvállalás esélyét a cigány nők körében. A marginális helyzetben lévő fiatalok számára státus-növelési lehetőséget kínálhat a korai gyermekvállalás. Ez azonban nem zárja ki, hogy a munkaerőpiaci esélyek és a szegregáció mértéke befolyásolják a korai családalapítás vonzerejét. Egy olyan kisebbség esetében, ahol a korai gyermekvállalás korábban is a többségi átlagot meghaladó gyakoriságban fordult elő, a hagyományok továbbélésének kisközösségi mintái is fontosak lehetnek. Tanulmányunkban többváltozós elemzés segítségével vizsgáljuk, hogy milyen szerepet játszhatnak a munkaerőpiaci kilátások, a szegregáció illetve az egyes közösségeken belüli hagyományok a korai gyermekvállalás esélyének alakításában. Foglalkozunk továbbá az iskolázottság szerepével is. Eredményeink szerint nem mutatkozik közvetlen kapcsolat a munkaerőpiaci perspektívák és a gyermekvállalás időzítése között. Kimutatható, bár korlátozott mértékű továbbá a szegregáció befolyása a fiatal cigány nők magatartására. Bizonyos szubkulturák hatása viszont egyértelmű: a főleg Dél-Dunántúlon élő beások között az utóbbi másfél évtizedben a cigány átlagnál jóval kevesebben vállalnak 18 éves koruk előtt gyermeket.

Bevezetés

Az alábbi tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy milyen mérhető tényezők befolyásolhatják a korai gyermekvállalás esélyét a cigány nők körében.¹ Az elemzés a Kemény István által vezetett, 2003-ban végzett országos reprezentatív cigányvizsgálat adataira épül.² Tehát nem a romák és nem romák összehasonlítására koncentrálnak, hanem a cigány népességen belül érvényes mechanizmusokat vizsgálunk. Többváltozós elemzés segítségével vizsgáljuk, hogy milyen szerepet játszhatnak a munkaerőpiaci kilátások, a szegregáció illetve az egyes közösségeken belüli hagyományok a korai gyermekvállalás esélyének alakításában. Foglalkozunk továbbá az iskolázottság szerepével is. A tanulmány része annak az elemzési programnak, melynek során a gyermekvállalás időzítését meghatározó mechanizmusok minél szélesebb körét kívánjuk feltárni, hogy ezáltal közelebb jussunk a cigányságon belüli különbségek megértéséhez, és a megfelelő társadalompolitikai tanulságok levonásához.³

A korai gyermekvállalás a nők iskolai előmenetele és ehhez kapcsolódóan a későbbi munkaerőpiaci integráció miatt érdemel különös figyelmet. Nagyon fontos, hogy a cigányok integrációjával foglalkozó társadalompolitikusok időben reagáljanak erre a problémára, ugyanis a fiatalabb kohorszok létszámcsökkenésére törvényszerűen megkésve reagáló oktatási rendszerben egy rövid ideig még az integrációt ösztönző oktatáspolitikától függetlenül is viszonylag jók a lehetőségek arra, hogy a romák és általában az alacsony sátusú szülők gyermekei érettségihez jussanak. Azonban az oktatási infrastruktúra előbb-utóbb bekövetkező igazodása a demográfiai változásokhoz még egy kifejezetten „cigánybarát” oktatáspolitikai esetén is komoly akadályokat gördíthet a romák továbbtanulása elé. Ha a továbbtanulás jelenleg is komoly nehézségeinek várható növekedése előtt nem válnak széles körben láthatóvá a sikeres továbbtanulás (és munkaerőpiaci integráció) mintái a cigány közösségekben, nem várható, hogy a roma családok épp a szűkülő lehetőségek időszakában vállalják majd a mainál nagyobb arányban a kötelező éveken túlnyúló taníttatás mindenképpen komoly anyagi terhekkal és esetleg kulturális konfliktusokkal is járó útját. A korai családalapítás pedig a továbbtanulás egyik legfontosabb akadály, a cigányok

¹ Az elemzés a „Demográfiai folyamatok és az időskori biztonság” című NKFP 5/024/2004 témaszámú kutatás keretében született. A kutatás vezetője Mészáros József. A tanulmány épít a Kemény István által vezetett, a hazai cigány népesség helyzetét vizsgáló kutatásra. A szerző jelentős mértékben támaszkodott az említett kutatás során szerzett ismeretekre, és a kutatás adatbázisát használta. Köszönettel tartozom Kemény Istvánnak az elemzési eredmények és az adatok készséges rendelkezésre bocsájtásáért, valamint a tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseikért. Az elemzésben szereplő KSH adatok összeállításában Gulyás Attila nyújtott pótolhatatlan segítséget, akinek munkáját külön köszönöm. A tanulmány kiindulópontjául szolgáló korábbi demográfiai jellegű elemzések elkészülését az Oktatási Minisztérium *Deák Ferenc Ösztöndíja* támogatta.

² A felmérés egy 1971-ben és 1993-ban végzett kutatás megismétlésére épül. Az 1971. évi vizsgálatot Kemény István, az 1993. évi vizsgálatot Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor, a 2003. évi vizsgálatot Kemény István és Janky Béla vezette. Az 1971. évi és az 1993. évi felmérés az MTA Szociológiai Kutatóintézetében készült. A 2003. évi felmérés *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején (szegregáció, megélhetés, iskolázottság, önkormányzatiság)* című, 2001. évi *Nemzeti Kutatási Fejlesztési Programok* kutatási projekt keretei között született az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben. Az 1971-es felmérés legalapvetőbb eredményeihez lásd: Kemény (1976), az 1993-as hoz pl.: Kemény - Havas (1996), a 2003-ashoz pedig: Kemény - Janky (2003a,b), Kemény – Janky – Lengyel (2004). Részben e felmérésekre támaszkodó mélyebb elemzéseket nyújt Kertesi (2005).

³ A 2003-as cigányvizsgálathoz kötődő egyéb demográfiai eredményekhez lásd még Kemény (2004), Janky (2005a,b).

többségének alacsony társadalmi-gazdasági státusa, valamint az oktatási rendszer direkt és indirekt diszkriminációja mellett.

Az elemzésben többváltozós regressziós technika segítségével próbáljuk feltárni néhány általunk fontosnak ítélt tényező korai gyermekvállalást befolyásoló szerepét. A többváltozós elemzést elkerülhetetlenné teszi az, hogy a szegénység, az iskolázottság hiánya és lakóhely okozta hátrányok a cigányok esetében összekapcsolódnak, és kétdimenziós (keresztábrás) elemzések kizárólagos alkalmazása esetén nem világos, hogy éppen mely tényezők hatása tükröződik az adatokban. Látni fogjuk azonban, hogy az általunk alkalmazott egy-egyenletes regressziós technika nem elégséges bizonyos hatások elkülönítéséhez. Ezért tekintjük az alábbi elemzést egy köztes fázisnak, amelyet később a hatásmechanizmusok kifinomultabb vizsgálata követ majd. Mindazonáltal ez az elemzés is új betekintést kínál bizonyos tényezők befolyásoló szerepébe. A vizsgálat egyik legfontosabb tanulsága, hogy a munkaerőpiaci esélyek közvetlen hatása nehezen kimutatható. Ezzel szemben a szegregáció, továbbá bizonyos kulturálisan elkülönülő cigány-csoportokban kialakult alkalmazkodási stratégiák érdemben befolyásolják a gyermekvállalás időzítését.

A továbbiakban először a korai gyermekvállalás problémakörét tekintjük át a romák szempontjából. Ezután az elemzés alapjául szolgáló hipotéziseket mutatjuk be, majd a vizsgálathoz használt adatokat ismertetjük. Ezt követi az eredmények ismertetése. A tanulmányt záró összegzésben megfogalmazzuk a további vizsgálatokban előttünk álló feladatokat is.

A korai gyermekvállalás a cigányok körében⁴

A hatvanas hetvenes években a szülések időzítésének nem volt lényegi szerepe a munkaerőpiaci integráció szempontjából, mert a munkaerőhiányban szenvedő szocialista gazdaság nagy számban szívtta fel még az általános iskolai végzettségű férfiakat és nőket is. Mivel a nyolc osztály legalább formális elvégzése 15-16 éves korra abszolválható volt, a munkaerőpiaci belépéshez szükséges papírok megszerzése nem állt konfliktusban még az igen korai családalapítási törekvésekkel sem. A tervutasításos gazdaság körülményei között a munkavállalás szülés és gyermeknevelés miatti szüneteltetése többnyire nem csökkentette érdemben a későbbi elhelyezkedési esélyeket. A piacgazdasági körülmények között, különösen az értelmiségi szakmákban dolgozó nők számára oly égető karrier-időzítési szempontok értelemszerűen kisebb szerepet játszottak a tervgazdaság időszakában, és különösen a beosztott fizikai munkakörben dolgozó nők döntéseiben. A cigány nők tehát úgy tudtak integrálódni a munkaerőpiacra, hogy közben nem kellett feladniuk a szüleik által követett családalapítási szokásokat sem.

Kemény István (1976) azonban már a hetvenes években felhívta a figyelmet arra, hogy drasztikusan csökkenni fog a kereslet az alapfokú végzettséggel rendelkező munkaerő iránt. A kilencvenes években a szakmunkás végzettség legtöbb fajtája is leértékelődött, és egyre inkább már csak az érettségi kínál komoly esélyeket a munkaerőpiacon. Különösen igaz ez a

⁴ A problémakör némileg részletesebb áttekintéséhez lásd Janky (1999, 2005a).

komoly munkaerőpiaci diszkriminációval szembesülő romák esetében. A középiskola sikeres befejezése azonban már konfliktusba kerülhet cigány nők gyermekvállalási szokásaival. A 2003-as cigányvizsgálat adatai szerint a mai fiatal roma nők közel harmada 18 éves koráig, kétharmada pedig 20 éves koráig megszüli első gyermekét. Azok, akik a családalapítás miatt félbeszakítják tanulmányaikat, akár egész életükre elveszthetik annak az esélyét, hogy valaha rendszeres munkájuk legyen. A korai gyermekvállalás vizsgálatokor nem csupán a nők iskolai és munkaerőpiaci integrációjáról van szó. Nem szabad megfeledkeznünk azokról a fiatal apákról sem, akik a gyermek születése után nem engedhetik meg, hogy szükös erőforrásaikat iskolai pályafutásuk folytatására fordítsák. Az alkalmi segédmunka és a ház körüli segítség azonnal jelentkező haszna a családalapítás után még jobban felértékelődik a bizonytalan jövőbeni munkaerőpiaci sikerhez képest.

A 100 szülőképes korú cigány nőre jutó gyermekek (élveszülések) száma viszonylag közel áll ahhoz az arányszámhoz, amelyet a KSH az első világháborút követő években országos átlagban regisztrált. Hasonló módon közeli adatokat állapíthatunk meg a családok átlagos gyermekszámának vonatkozásában, ha a huszas évek országos mutatóit illetve az 1993-as cigányvizsgálat eredményeit vetjük össze. További hasonlóságra bukkanunk, ha a két népesség (az 1921-es teljes populáció illetve a kilencvenes évek cigány társadalma) kormegoszlását hasonlítjuk össze.

Ugyanakkor a huszas évek magyarországi populációjának és a kilencvenes évek cigány népességének összességében hasonló gyermekvállalási arányszáma mögött jelenős, egymást kiegyenlítő eltérések mutatkoznak az egyes korosztályok szülési szokásaiban. A 25 évesnél fiatalabb cigány nők között némileg magasabb, a 20 éves kort el nem érők esetében pedig sokkal magasabb a szülések gyakorisága, mint az a teljes népesség megfelelő korosztályaiban tapasztalható volt az első világháborút követően. Ellenben a 25 éves kort elért nők körében a korábbi országos populációban mutatkozott nagyobb szülési gyakoriság. Azaz a cigány nők a gyermekek szülését korábban kezdik, és korábban is fejezik be, mint a hazai népesség tette az első világháborút követő években. A század első évtizedeiben még igen alacsony volt azoknak a nőknek az aránya, akik 14 éves koruk után is folytatták iskolai tanulmányaikat, tehát a tinédzser anyák akkori alacsony aránya valószínűleg nem az iskola családalapítást késleltető hatásának köszönhető.

A huszas éveket követő évtizedekben a születések számának csökkenése Magyarországon elsősorban a szülések sorának korábbi megszakításából adódott, miközben lényegében stagnált a 20 évesnél fiatalabban gyermeket vállalók aránya.⁵ A kilencvenes években azonban elkezdődött a gyermekvállalás megkezdésének a késleltetése a magyarországi nők körében. A 15 évvel ezelőtti 25-26 éves életkor helyett ma már 27-28 évesen szülik első gyermeküket a magyar nők (Spéder 2004). A 2003-as cigányvizsgálat adatai arra utalnak, hogy a romák körében nem indultak el hasonló folyamatok. Jelenleg a cigány nők átlagosan 20 éves korukban szülik első gyermeküket, és ez az életkor nem változott jelentősen az elmúlt évtizedekben. Tízből három cigány nő 18 éves kora előtt már anyává válik, és nagyjából kétharmaduk szül legkésőbb 20 évesen. A tinédzser-anyák arányában némi ingadozás megfigyelhető az utóbbi másfél évtizedben (1. táblázat), azonban ezek mértéke és a mintában

⁵ Magyarországon a Nyugat- és Dél-Európában szokásosnál korábban születték meg első gyermekeiket a nők – miközben a teljes termékenység szintje nem volt magasabb a nyugati országokban jellemző szintnél (Pongrácz – S. Molnár, 1994).

megfigyelt esetek (szülések) száma megnehezíti az időbeni változások részletesebb vizsgálatát.⁶

1. táblázat

Az első gyermeküket szülő anyák életkor szerinti megoszlása (százalék) egyes időszakokban. Becslés a 2003-as országos cigányvizsgálat adatai alapján.

Gyermek születési éve	Az anya életkora az első szülés időpontjában				Esetszám
	14-17 éves	18-20 éves	21-49 éves	Együtt	
1980-1989	30,4%	39,3%	30,4%	100,0%	336
1990-1994	32,5%	41,7%	25,7%	100,0%	206
1995-1999	23,8%	39,3%	36,9%	100,0%	214
2000-2003	28,7%	37,4%	33,9%	100,0%	115

Forrás: 2003-as cigányvizsgálat alapján Janky (2005a).

A cigányság egészére vonatkozó adatok ugyanakkor gyakran eltakarják a cigányság különböző csoportjaiban zajló folyamatokat. A cigányok gyermekvállalásával foglalkozó kutatások ugyanis egymásnak ellentmondó tendenciákról számoltak be az ország különböző területein élő cigányok demográfiai magatartásával kapcsolatban. Fleck Gábor és Virág Tünde (1999) Dél-baranyai beás cigányok körében végzett kutatásának eredményei arra utalnak, hogy a vizsgált közösségekben az utóbbi egy-két évtizedben erőteljes volt a szülő korba lépő fiatalok törekvése arra, hogy gyermekvállalási mintáikat a többségi társadalom szokásaihoz igazítsák. Durst Judit (2001) ugyanakkor egy Észak-Kelet Magyarországi faluban végzett kutatására alapozva arra hívta fel a figyelmet, hogy – legalábbis a vizsgált településen – , a szülők törekvéseinek ellenére is növekszik azoknak a fiatal cigány nőknek az aránya, akik igen korán vállalnak gyereket. Ugyanabban a régióban hasonló eredményre jutott Ladányi János és Szelényi Iván (2004).

A Kemény István-féle reprezentatív cigányvizsgálat adatai is arra utalnak, hogy jelentősek a cigányságon belüli különbségek, és a törésvonalak egy része kifejezetten az utóbbi másfél évtizedben keletkezett. Például a rendszerváltás előtt nem volt érdemi különbség a három nagy országrész cigány népességének körében megfigyelhető szülési szokások között. Az utóbbi másfél évtizedben azonban a Dunántúl cigány népessége már kilóg a sorból. A keleti országrész és a központi régió stagnáló arányszáma mellett a Dunántúlon jelenősen, 30 százalékról 19 százalékra csökkent a 18 éves koruk előtt gyermeket vállaló nők aránya az első szüléseken belül. A főleg Dél-Dunántúlon élő beás cigányok a saját régiójukon belül is kitűnnek késői családalapításukkal, illetve azzal, hogy generációról generációra későbbre tolják a gyermekvállalás megkezdését. A rendszerváltást megelőző két évtizedben a beás nyelven beszélők között az átlagnál egy árnyalatnyival talán alacsonyabb volt a gyermekvállalást korán kezdő nők aránya. Az 1990-2003 közötti évek szüléseit tekintve a beásul is beszélő, először szülő nőknek csupán 13 százaléka volt 18 év alatti. Az oláh-cigányok körében 28 százalék volt ez az arány, míg a csak magyarul beszélőknek 31 százaléka szült 18 éves kora előtt. Ez megerősíti Fleck Gábor és Virág Tünde idézett kutatási

⁶ Az adatok mindenesetre nem mondanak ellent annak a feltételezésnek, hogy a munkaerőpiaci lehetőségek rendszerváltás körüli romlása, a gyermektámogatások Bokros-csomaggal kezdődő leértékelődése, továbbá a későbbi rehabilitációja, illetve a továbbtanulási lehetőségek utóbbi években megfigyelhető növekedése egyaránt szerepet játszhatott a családalapítás időzítésében.

eredményeit, és elemzésünkben is fontos szerepet szánunk annak, hogy utánajárjunk a nyelvi-kulturális csoportok közötti különbségek okainak.

Vizsgálatunknak nem célja, hogy magyarázni próbálja a cigány és nem cigány népesség közötti markáns, és hosszabb ideje fennálló különbségek okait. E különbségeket adottnak tekintve arra keressük a választ, hogy a cigányságon belül kik azok, akik korábban illetve később vállalnak gyermeket. Az empirikus elemzésben a 18 éves koruk előtt gyermeket szülő nők arányára koncentrálunk.

Elfogadjuk azt a hipotézist, mely szerint a reménytelen munkaerőpiaci helyzetű, marginális helyzetben lévő fiatalok számára fontos, bár csak saját közösségükön belül érvényesíthető státus-növelési lehetőség a gyermekvállalás (Durst 2001, Kelly 1998). Ez azonban azt is jelenti, hogy a munkaerőpiaci esélyek és a szegregáció mértéke befolyásolják a korai családalapítás vonzerejét. Egy olyan kisebbség esetében, ahol a korai gyermekvállalás korábban is a többségi átlagot meghaladó gyakoriságban fordult elő, a hagyományok továbbélésének kisközösségi mintáit is vizsgálnunk kell.

A hipotézisek

A gyermekvállalás időzítésében számos esetleges, csak az egyéni élettörténetek fényében megérthető tényező játszik szerepet. A hipotéziseink megfogalmazásakor ugyanakkor felételezzük, hogy ezek mellett az életpálya-tervezés racionális motívumai, valamint a társadalmi környezet értékrendje és konvenciói is szerepet játszanak abban, hogy egy tizenéves nő hogyan próbálja alakítani esetleg meglévő párkapcsolatának jellegét, tudatosan elzárkózik-e a gyermekáldás lehetőségétől, vagy éppen kifejezetten vágyik-e az anyaszerepre. Ez még akkor is igaz, ha számos esetben tudatos tervezés nélkül, esetleg kifejezetten az előzetesen megfogalmazott szándékoktól eltérő időpontban érkezik a gyermekáldás. Elemzésünkben szándékaink szerint a legfontosabb, ám nagyon egyszerű mechanizmusokat vesszük figyelembe.

Első hipotézisünk azt állítja, hogy az első gyermek vállalásának időpontját befolyásolják a cigány fiatalok környezetében jellemző munkaerőpiaci esélyek. Minél kedvezőbbek a munkaerőpiaci viszonyok, annál többen törekednek arra, hogy halasszák a gyermekvállalást.

Második hipotézisünk állítása, hogy az első gyermek vállalásának időpontjára az iskolázási költségek és lehetőségek is hatással vannak. Minél jobbák az iskolázási lehetőségek, annál többen törekednek arra, hogy iskolai pályafutásuk érdekében későbbre tolják a gyermekvállalást.

A harmadik hipotézis szerint a fiatal közvetlen társadalmi környezetét alkotó cigányközösség szegregáltsága befolyásolja, hogy mennyire erősödhet meg a korai gyermekvállalás státus-növelő jellege, illetve mennyire érvényesülhet a környező többségi társadalom ezt elítélő

értékrendje. A szegregáltabb közösségekben vonzóbb lehet a fiatal nők számára a korai anyaság.

A negyedik hipotézis azt fogalmazza meg, hogy a fiatal közvetlen társadalmi környezetét alkotó cigányközösség gyermekvállalási hagyományai adják a legfontosabb kiindulópontot (referenciát) az optimális gyermekvállalási kor meghatározásánál, így e konvencióknak mindenképpen fontos szerepük van az első szülések időzítésénél. Ahol a megelőző generációban is hamarabb szültek a nők, ott minden egyéb változatlansága mellett ma is fiatalabb korban kezdődik a gyermekvállalás (jóllehet, e hatás akár igen gyenge is lehet).

A négy alapvető hipotézis mellett rá kívánunk mutatni arra, hogy a gyermekvállalással kapcsolatos döntés szorosan kapcsolódik az egyén iskolai pályafutásához. Itt azonban kölcsönös hatásokról van szó: az iskolai ambíciók késleltetik a szülést, a korai gyermekvállalás (akár akaratlanul is) gátolhatja az iskolai előremenetelt. Az iskolai ambíciók azonban maguk is részben a fenti tényezők következményei. Elemzésünkben kiegészítő jelleggel szerepeltetjük a saját és a környezet iskolai pályafutásával kapcsolatos adatokat is.

Az adatok

Az adatok elsődleges forrása a 2003-ban végzett harmadik országos reprezentatív cigányvizsgálat. A felmérés az ország teljes cigány lakosságára terjedt ki. A felmérés alapegysége a háztartás, illetőleg az egy lakásban lakók közössége volt. Az adatfelvétel során 1 százalékos reprezentatív mintát készítettünk. Azokat a személyeket soroltuk a cigányok közé, akiket a nem cigány környezet cigánynak tekint.⁷ Ezáltal biztosíthattuk a megkérdezendő személyek kiválasztásának egyértelműségét. A cigányok lakhelyéről és címéről ugyanis nincs nyilvántartás, tehát bármilyen minta összeállítása csak az említett alapon lehetséges. A 2003-as felmérés mintájába 1165 lakás került be. A cigányvizsgálat mintáján kívül bizonyos regionális és megyei szintű jellemzők rögzítéséhez a KSH adatait használtuk fel (KSH 2004a,b).

A cigányvizsgálat több, mint ezer háztartást tartalmazó mintája nagynak tekinthető, azonban ekkora elemszám mellett sem volt biztosítható az adatok megyei (vagy még alacsonyabb) szintű reprezentativitása. Azaz a mintavételi eljárás nem biztosíthatta, hogy a minta egy-egy megyén belül is jó eséllyel leképezze a cigány háztartások településtípus, nemzetiségi-nyelvi kötődés, illetve a cigányok településen belüli arányszáma szerinti megoszlásait. Ez nyilvánvalóan korlátozza azon változónak megbízhatóságát, amelyek egy-egy megye cigány népességének bizonyos jellemzőit fejezik ki. Regionális szinten ezek a problémák kevésbé jelentősek. A cigányvizsgálatban a település-szintű adatok is többnyire megbízhatóbbak az adott település cigány háztartásainak jellemzésében, mint a megyei szintű változók a megye cigányságának jellemzésében.

⁷ Az eljáráshoz kapcsolódó vitához lásd: Havas – Kemény – Kertesi (1998), Kertesi (1998), Ladányi – Szelényi (1997, 1998a,b).

A regressziós elemzésben a függő változó alapját az 1990 és 2002 között regisztrált első szülések jelentik a szülő nők közlése alapján. Természetesen csak a 2003-ban mintába került nők által közölt szülések regisztrálásáról lehet szó. Az adott időszakban szült, ám időközben elhunyt, intézményi háztartásba távozott stb. asszonyok szülései nem kerülhettek rögzítésre. A mintába került nők közül 535-en szültek az adott időszakban első alkalommal. Az első szülés időpontjára számított anyai életkor képezte az eredeti, folytonos változót. A regressziós elemzéshez ezt a változót dichotomizáltuk oly módon, hogy a 18 éves kor előtt szülő nők esetében a változó értéke egyes, míg a legalább 18 évesek esetében pedig zérus lett. Az adatfelvétel során korévekkkel tudtunk számolni, azaz a 18. születésnapjuk előtt, de annak naptári évében gyermeket szülő nőket úgy kellett tekintenünk, mint akik már 18 évesen szültkék gyermeküket.

A figyelembe vett időszak meghatározásánál fontos szempont volt, hogy a rendszerváltást követő időszakot vegyük figyelembe, továbbá, hogy ne legyenek túl régi, ezáltal már esetleg torzuló adatok a változóban. Ugyanakkor a többváltozós elemzéshez szükséges elemszám növelése arra ösztönzött, hogy minél korábban kezdődjön a szóban forgó időszak.⁸

A munkaerőpiaci esélyek hatására vonatkozó első és az iskolázási esélyekre vonatkozó második hipotézist a regressziós modellben együtt kezeltük, mivel több változó mindkét hatásmechanizmushoz kötődik. A munkához jutási esélyeket mindenekelőtt a KSH által közölt települési aktivitási rátákkal operacionalizáltuk.⁹ Az aktivitási rátát az eredmények könnyebb interpretációja kedvéért százalékban fejeztük ki (azaz pl. 0,51 helyett 51-es értéket kapott a változó). Az eredményeket valószínűleg érdemben nem befolyásoló egyszerűsítésként a legutóbbi népszámlálási adatokat vettük alapul, és nem az utóbbi másfél évtized átlagát. A teljes népességre vonatkozó adatok mellett a cigányokra vonatkozó település-szintű aktivitási ráta minta alapján történő becslését is beillesztettük a modellbe. A munkaerőpiaci viszonyok mérése mellett az iskolázás és munkavállalás költségeit befolyásoló infrastrukturális tényezőket is figyelembe vettünk. Megvizsgáltuk, hogy volt-e az adott településen a megfigyelési időszak kezdetén vasútállomás, valamilyen gazdasági egység (központi) üzeme (ipartelep, mezőgazdasági nagyüzem központja vagy ÁFÉSZ-központ). Megnéztük azt is, hogy volt-e a vizsgált időszak kezdetén és végén is általános iskola a településen. Végül, a lehetőségek felsorolt változókkal nem mérhető tényezőinek legegyszerűbb proxy változójaként a településnagyságot is beillesztettük a modellekbe.

A szegregációra vonatkozó harmadik hipotézist három változó segítségével operacionalizáltuk. A cigányvizsgálat kérdőívében szerepelt kérdés arra vonatkozóan, hogy a környéken kik laknak. E kérdés alapján egy dichotóm változót képeztünk, amely egyes értéket vesz fel, ha a kérdezett család környezetében csak cigányok laknak, és zérust egyébként. A több válaszlehetőséget tartalmazó változó dichotomizálása a szülési adatok kétváltozós elemzésének tapasztalatai alapján, exploratív módon történt: a teljesen szegregáltak szülési adatai tértek el markánsan a többiekétől. A második szegregációs változó a lakás településen belüli (vagy azon kívüli) elhelyezkedését veszi alapul. Az előző változónál alkalmazott exploratív eljárás alapján ez esetben is dichotóm változót készítettünk oly módon, hogy a

⁸ A függő változó meghatározása más logikát is követhetett volna. Tekinthetjük volna az időszak kezdetén, illetve végén 18 éves kohorszok közötti korosztályokat a változó alapjának. Ha ezzel a változóval végeztük el a regressziós becslést, akkor az alábbiakban közöltekhez nagyon hasonló eredményeket kaptunk

⁹ Eredetileg kistérségi munkaerőpiaci adatokkal is számoltunk, azonban kisebb adathiányok miatt a következtetéseinket nem befolyásoló változót nem szerepeltettük végül a közölt modellekben.

településen kívül fekvő lakások esetében a változó értéke egyes, míg a településen belüliek esetében zérus. A többségi közösségtől elválasztó társadalmi távolságot próbáltuk meglehetősen közvetett módon becsülni azzal a változóval, amely a háztartás egy fogyasztási egységre jutó jövedelmét fejezi ki az adott régió nem cigány népességére vonatkozó hasonló mutatójának százalékában. Az utóbbi indikátor forása a TÁRKI Háztartás Monitor 2003-as adatelvétele.¹⁰

A kulturális hagyományokra vonatkozó hipotézis operacionalizálásának tekinthető az a két változó, amely a 18 évesnél fiatalabb korban szülő cigány nők becsült százalékos arányát adja meg az adott településen illetve a megyében a hetvenes és nyolcvanas évekre vonatkozóan. A retrospektív adatközlés ez esetben azt is jelenti, hogy az adott településen illetve megyében jelenleg lakó nők adataira építünk. Végül két dichotóm változó jelzi, hogy a kérdezett oláh cigány illetve beás kötődésű-e.

A többváltozós elemzés során nem vehetjük figyelmen kívül az iskolázottság hatását. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a fenti hipotézisekben megfogalmazottnál összetettebb kapcsolatrendszer feltételezhetünk a szülés időzítése, a fontosabb magyarázó tényezők és a képzettség között. Utolsó regressziós modellünket mindenestre négy változóval egészítettük ki. Egyik a kérdezett iskolázottságát méri, dichotóm változóként, ahol a 8 általánosnál magasabb végzettséget szerzett illetve most továbbtanuló nők kerültek az egyes kategóriába (a többiek esetében a változó értéke zérus). A másik az előző változó település-szintű átlagát fejezi ki oly módon, hogy az általánosnál magasabb végzettségűek (illetve továbbtanulók) arányát mutatja a településen élő 18-59 éves cigányok százalékában. A harmadik változó a KSH adatai alapján közli a legalább középfokú végzettségűek arányát a településen élő összes 18 évesnél idősebb ember százalékában. A negyedik regionális szinten tekinti az 1989-ben már 18 éves cigány nők általános iskola utáni továbbtanulási arányát (azon nőket, akik a rendszerváltás után szülőképes korba jutó nőknek életpálya mintát nyújthattak). Ez utóbbi változó viszonylag erősen kötődik a harmadik hipotézishez is.

Az elemzés során dichotóm függő változójú Logit-modellt (logisztikus regressziót) becsültünk. A lehető legegyszerűbb függvényfomat választottuk, egy-egyenletes modellt alkottunk, és még az interakciók vizsgálatától is eltekinttünk. A becslés és a tesztelés során nem vesszük továbbá figyelembe, hogy adataink fontos magyarázó változók szerint települési, megyei stb. szintű csoportokba rendeződnek (azaz ún. többszintű modellek alkalmazása lehetne indokolt). Ez az eljárás tehát nem adja vissza a változók között feltételezhető kapcsolatrendszer bonyolultságát, azonban néhány fontosabb összefüggést megmutat, továbbá könnyen megérthető és interpretálható.

Az eredmények

A figyelembe vett változók és a korai szülések esélye közötti nyers kapcsolatokat a függelékben található F1 és F2 táblázatokban foglaltuk össze. Az adatok kézzelfoghatóan mutatják az alábbi elemzésben bemutatott összefüggéseket. Ugyanakkor néhány esetben

¹⁰ A szóban forgó változó részletesebb leírásához lásd: Janky (2004).

rávilágítanak arra is hogy a kétdimenziós elemzések csalóka képet mutathatnak a változók közötti kapcsolatokról.

A regressziós vizsgálatban öt modellt állítottunk össze és teszteltünk. A legfontosabb eredményeket foglaltuk össze a 2. és 3. táblázatban. Az első három modell (2. táblázat) azt mutatja meg, hogy az egyes hipotézisekhez kötődő magyarázó tényezők milyen magyarázóerővel rendelkeznek a többi hipotézis figyelembe vétele nélkül (az első két hipotézist a hozzájuk tartozó változók összefonódása miatt együtt kezeltük). A megfelelő együttthatók ezekben a csonka modellekben persze csak akkor értelmezhetőek, ha feltételezzük, hogy a többi modellben szereplő tényezők függő változóra gyakorolt hatása teljesen elhanyagolható, vagy a másik két modell változói függetlenek a szóban forgó csonka modell változóitól. A 4. modell tartalmazza mind a négy alapvető hipotézis változóit (3.táblázat). Ez esetben az egyes változókhoz tartozó együttthatókat és a teljes modell jellemzőit is nagyobb bátorsággal értelmezhetjük. Az 5. modell kiegészíti a szóban forgó változókat az iskolázottság mutatóival (3. táblázat). A képzettséghez kötődő változók szerepeltetése mindenképpen szükségeszerű a korai szülések magyarázatában, azonban a beillesztés formája némileg leegyszerűsítő.

A változókhoz kapcsolódó együtttható azt mutatja meg, hogy hányszorosára nő (hányadrésére csökken) a korai gyermekvállalás esélyhányadosa¹¹ a magyarázó változó egységnyi növekedése esetén. Egyhez közeli érték azt jelenti, hogy a szóban forgó változó értékének egységnyi változása nem változtatja meg jelentősen a korai gyermekvállalás esélyét. Nullához közeli vagy egynél lényegesen magasabb érték viszont nagymértékű befolyásra utal.

¹¹ A korai szülés esélyhányadosa = (korai szülés valószínűsége / (1 - korai szülés valószínűsége))

2. táblázat

A 18 évesnél fiatalabb korban történő szülés esélyét magyarázó Logit-modellek becslése a 2003-as cigányvizsgálat mintája alapján (1990-2002 közötti szülések adatai)

Magyarázó változók leírása	1. modell Exp(β)	2. modell Exp(β)	3. modell Exp(β)
<i>Konstans</i>	0,332**	0,411***	0,261***
<i>Település lélekszámának logaritmus[†]</i>	1,184**		
<i>Van vasútállomás a településen (dichotóm)[‡]</i>	0,448***		
<i>Van gazdasági központ a településen (ipartel., mg. nagyüzemi kp. stb.) (dichotóm)[‡]</i>	1,249		
<i>Van általános iskola a településen (dichotóm)[#]</i>	0,699		
<i>Foglalkoztatott 15-x évesek aránya (%) a településen (KSH)[@]</i>	0,986		
<i>A munkával rendelkező 18-59 éves cigányok aránya (%) a településen (minta)</i>	0,991		
<i>Környéken csak cigány családok laknak (dichotóm)</i>		1,258	
<i>A lakás a településen kívül fekszik (dichotóm)</i>		1,899*	
<i>Fogy. egységre jutó jöv. a régió nem cigányainak medián jöv %-ában</i>		0,997	
<i>18 év előtt szülő cigány nők aránya(%) A 70-es, 80-as években a településen</i>			0,993
<i>18 év előtt szülő cigány nők aránya(%) A 70-es, 80-as években a megyében</i>			1,024**
<i>Oláh cigány kötődésű (dichotóm)</i>			0,867
<i>Beás kötődésű (dichotóm)</i>			0,319***
Esetszám	535	535	534
Helyesen besorolt esetek aránya	72%	72%	72%
Pszedó R-négyzet (Nagelkerke-féle)	3%	1%	4%
-2Log Likelihood	626	631	620

*: p<0.1, **: p<0.05, ***: p<0.01, †: 1990 és 2003 évek átlaga, ‡: 1990-ben, #: mind 1990-ben és 2003-ban, @: 2001-ben

A részleges modellek (2. táblázat) önálló magyarázóereje nagyon csekély, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a függő változó értékét jelentős mértékben befolyásolják teljesen egyéni élethelyzetek és nem szándékolt cselekvési következmények. Az első részleges modellben, ahol a munkaerőpiaci és iskolai integráció esélyeinek szerepét vizsgáltuk, a közlekedési infrastruktúra indikátora gyakorolja a legerősebb befolyást a korai szülés gyakoriságára. Azokon a településeken, ahol a kilencvenes évek elején volt vasútállomás, ott kevesebb mint a fele volt az esélye annak, hogy a nők 18 éves koruk előtt, és nem utána születték első gyermeküket.¹² Ez igazolja várakozásainkat. A modell becslése szerint (az F1 táblázatban látható kétdimenziós megoszláshoz hasonló módon) alacsonyabb a korai szülések aránya azokon a településeken, ahol van általános iskola, azonban a változó hatása nem szignifikáns. Várakozásainkkal ellentétben, hogy a több lehetőséget biztosító nagyobb településeken több a korai szülés. Ez elsősorban a fővárosban tapasztalt speciális helyzetnek köszönhető. Budapesten az átlagnál sokkal jobb életkilátások a cigány termékenység drasztikus csökkenését hozták magukkal az utóbbi másfél évtizedben, azonban a rendszerváltás idején tapasztalt igen magas termékenységi szint miatt a radikális csökkenés is legfeljebb az átlag körüli szülési ráta elérését jelentette (Janky 2005b). A regressziós modellben a munkaerőpiaci lehetőségek feltételezett közvetlen hatását nem tudtuk kimutatni.

¹² Tehát az esélyhányados (korai szülés valószínűsége / (1 - korai szülés valószínűsége)) csökken kevesebb, mint a felére.

Ez nem jelenti azt, hogy ilyen hatások nem léteznek, csupán arra utal, hogy az általunk használt változók nem alkalmasak az esetlegesen létező mechanizmus kimutatására.

A második részleges modell a társadalmi elkülönítés hatásával foglalkozik. A településen kívül élő roma nők körében 90 százalékkal magasabb a korai gyermekvállalás relatív esélye, mint a településeken belül élők között, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a településen kívülieknek eleve kisebb eséllyel vannak nem roma szomszédaik (a lakás fekvésére vonatkozó változó együttthatója szignifikánsan különbözik egytől).

A harmadik, hagyományokat vizsgáló modellből az derül ki, hogy a megyében a korábbi évtizedekben megfigyelhető szülési szokások valószínűleg befolyásolják az utóbbi másfél évtized termékenységi mintáit. Ez a részleges modell kontrollál a nyelvi-nemzetiségi kötődésre, amelyek hatása szintén szignifikánsnak bizonyult. A beások körében jóval alacsonyabb a korai gyermekáldás valószínűsége (a változó együttthatója szignifikánsan különbözik egytől). Ez utóbbi részleges modellnek az illeszkedése a legjobb a három közül.

3. táblázat

A 18 évesnél fiatalabb korban történő szülés esélyét magyarázó Logit-modellek becslése a 2003-as cigányvizsgálat mintája alapján (1990-2002 közötti szülések adatai)

Magyarázó változók leírása	4. modell Exp(β)	5. modell Exp(β)
<i>Konstans</i>	0,291	2,183
<i>Település lélekszámának logaritmus[†]</i>	1,126	1,023
<i>Van vasútállomás a településen (dichotóm)[‡]</i>	0,418***	0,475**
<i>Van gazdasági központ a településen (ipartel., mg. nagyüzemi kp. stb.) (dichotóm)[‡]</i>	1,379	1,655
<i>Van általános iskola a településen (dichotóm)[#]</i>	0,549	0,487
<i>Foglalkoztatott 15-x évesek aránya (%) a településen (KSH)[@]</i>	0,996	0,985
<i>A munkával rendelkező 18-59 éves cigányok aránya (%) a településen</i>	0,996	1,008
<i>Környéken csak cigány családok lagnak (dichotóm)</i>	1,320	1,156
<i>A lakás a településen kívül fekszik (dichotóm)</i>	2,274**	1,891*
<i>Fogy. egységre jutó jöv. a régió nem cigányainak medián jöv %-ában</i>	0,998	1,000
<i>18 év előtt szülő cigány nők aránya(%) A 70-es, 80-as években a településen</i>	0,988*	0,983**
<i>18 év előtt szülő cigány nők aránya(%) A 70-es, 80-as években a megyében</i>	1,022	1,012
<i>Oláh cigány kötődésű (dichotóm)</i>	0,974	0,885
<i>Beás kötődésű (dichotóm)</i>	0,349**	0,361**
<i>8 általánosnál magasabb végzettségű vagy most továbbtanuló (dichotóm)</i>		0,095***
<i>Legalább középfokú végzettségű 18-X évesek aránya (%) a településen (KSH)[§]</i>		1,015
<i>Több, mint 8 osztályt végzett 18-59 éves cigányok aránya (%) a településen (minta)</i>		0,970**
<i>A több, mint 8 általánost végzett legalább 32 éves nők aránya (%) régióként</i>		0,967
Esetszám	534	534
Helyesen besorolt esetek aránya	72%	73%
Pszeudó R-négyzet (Nagelkerke-féle)	7%	20%
-2Log Likelihood	605	555

*: p<0.1, **: p<0.05, ***: p<0.01, †: 1990 és 2003 évek átlaga, ‡: 1990-ben, #: mind 1990-ben és 2003-ban, @: 2001-ben, §: 1990 és 2001 évek átlaga

A négy korábban kifejtett hipotézis összes változóját tartalmazó negyedik modell (3. táblázat) magyarázóereje is viszonylag csekély, de már nem kirívóan alacsony. A három részleges modellhez képest némileg változnak a levonható következtetések.

A legtöbb beépített változó hatása minimális, és ekkora mintaelemszám mellett nem is mondható nagy bizonyossággal, hogy van egyáltalán az előrejelzettnek megfelelő irányú hatásuk a korai gyermekvállalás esélyére. Az összevont modellben sem sikerült kimutatni a munkaerőpiaci esélyek és a családalapítás közötti közvetlen kapcsolatot. A közlekedési lehetőségek indikátorának hatása ebben a modellben is szignifikáns. Látnunk kell ugyanakkor, hogy ez részben a szegregációs hipotézist erősíti, mint ahogy az is, hogy a településeken kívül élő roma nők szignifikánsan gyakrabban szülnék felnőtt koruk előtt gyermeket. Tehát ha a többi hipotézis változóival is kontrolláljuk az említett hatásokat, akkor is szignifikánsak maradnak. A beás kötődésű fiatalok körében az összes többi változót figyelembe véve is az átlagosnál lényegesen alacsonyabb a 18 éves kor előtti szülés esélye. Az oláh cigány kötődés is a korai szülés esélyét csökkentő tényező, bár ekkora mintaelemszám esetén ezt nem jelenthetjük ki nagy bizonyossággal. Mindkét eredmény meglepő annak fényében, hogy a leginkább asszimilálódott romungróktól várhattuk volna a termékenységi magatartás erőteljesebb többséghez igazodását.

Változás viszont a részleges modellekhez képest, hogy a településnagyság indikátora nem szignifikáns. Meglepő különbség a részleges és a teljes modell között, hogy az utóbbiban a jelenleg a településen élő idősebb roma nők korábbi tinédzser szülei gyakorisága negatív kapcsolatban áll a rendszerváltás után felnőtté váló generáció körében tapasztalt arányokkal.

Az iskolázottsághoz kötődő változók érthető módon jelentősen javítják a modell illeszkedését – de ez a javulás a korábban kifejtett indokok miatt részben csalóka (5. modell, 3. táblázat). Bár az általános iskola után továbbtanulók körében a töredékére esik a tinédzser-kori gyermekáldás esélye (lásd ehhez az F1 táblázatot is), és a közvetlen (roma) környezet iskolázottsági mintái is számítanak. (Mivel a környezet iskolázottsági mintái is függenek a gyermekvállalási szokásoktól, így ezek sem tekinthetők teljesen független változóknak.)

Az elemzésünkben használt változók segítségével nem tudtuk kimutatni a munkaerőpiaci perspektívák gyermekvállalás időzítésére gyakorolt közvetlen hatását. Korlátozott mértékben sikerült prezentálni a szegregáció befolyását a fiatal cigány nők magatartására. A cigányságon belüli egyes nyelvi-nemzetiségi alcsoportok többiekétől markánsan eltérő viselkedése (elsősorban a beások későbbi gyermekvállalása) a szubkultúrákban örökölt attitűdök jelentőségére utal. A beások példája megmutatja azt is, hogy ez nem csak azt jelentheti, hogy az egyes szubkultúrák valamilyen erővel kötődnek a korábbi generációk szokásaihoz, hanem, hogy a szokások megváltoztatásának sebességében is kimutathatók a szubkulturális hagyományok hatásai. A beások között a korábbi generációkban jellemző korai gyermekvállalás a hasonló körülmények között élő többi cigány körében nem tapasztalható módon vált egyre ritkábbá a kilencvenes évekre.

Összegzés

Tanulmányunkban a cigány nők korai gyermekvállalását meghatározó tényezők vizsgálatára tettünk kísérletet. Elemeztük az iskolai- és munkaerőpiaci esélyek továbbá a szegregáció hatását a korai gyermekvállalás esélyére. Emelett megvizsgáltuk a termékenységi magatartás szubkulturális hagyományainak szerepét is. Figyelembe vettük az iskolai pályafutás és a gyermekvállalás közötti kölcsönhatást is. Regressziós becsléseket végeztünk arra vonatkozóan, hogy az egyes változók milyen önálló hatással vannak a 18 éves kort megelőzően történő szülések esélyére. Az általunk alkalmazott modell becslési eredményei arra utalnak, hogy a munkaerőpiaci esélyek közvetlen szerepe csekély, és korlátozott a szegregáció hatása is. A sokkal perspektivikusabb településeken és régiókban élő cigány nők is többnyire hasonló gyakorisággal válnak igen fiatalon anyává, mint a reménytelen, gettósodó kistérségek elcigányosodó falvaiban élők. Bizonyos erős szubkulturális hatások viszont kimutathatók. A beások körében jóval alacsonyabb azok aránya, akik 18 éves koruk előtt szülnék gyermeket, és ez a különbség nem vezethető vissza az általunk figyelembe vett egyéb befolyásoló tényezők hatására. Az eltérés iránya önmagában is meglepő, és még érdekesebb annak fényében, hogy a korábbi évtizedekben ilyen különbség nem volt megfigyelhető.

Az eredmények mindenképpen további vizsgálódásra sarkallják a kutatót. Az integráció kilátása, a szegregáció mértéke és a termékenységi magatartás közötti kapcsolatra vonatkozó feltevések viszonylag erős elméleti megalapozottsággal rendelkeznek, és a hazai cigányságra vonatkozó egyes esettanulmányok is alátámasztják (pl. Durst 2001, Ladányi – Szelényi 2004). Az adatok nem mondanak ellent annak képnek, mely szerint a külvilágtól elzárt, gettósodó falvakban maradhat fenn, illetve terjedhet a korai gyermekvállalás. Ezért sem szabad elvetnünk annak lehetőségét sem, hogy túlságosan elnagyolt mértékeket választottunk a munkaerőpiaci helyzet leírására. A szegregáció mérésénél a későbbiekben esetleg figyelembe vehetjük a települések elcigányosodásának mértékét is – ezzel a fenti elemzés nem foglalkozik közvetlen módon.

Tovább finomítható a környezetből eredő minták leírása is. Ez esetben nem egyértelmű, hogy milyen adatok beillesztése kívánatos és lehetséges. A kutatás jelen fázisában is próbálkoztunk például azzal, hogy a nem cigány népesség bizonyos megyei szintű termékenységi mutatóit állítsuk elő, ám a cigányvizsgálat 2003-as mintája önmagában már nem elég nagy ehhez. Tudatosan, hagytuk ki a modellekből a települések cigány nőinek aktuális termékenységi mutatóit, ugyanis egy nem kellően operacionalizált modellben félrevezető lehet ennek a kontextuális változónak a használata (valójában más, a modellben nem szereplő változók hatása jelenik meg benne). Egy későbbi, kifinomultabb modelltől azonban ez a kontextuális tényező sem hiányozhat.

Az oksági elemzés egyik kiindulópontját jelentette a különböző cigánycsoportok között megfigyelhető, első látásra nehezen érthető különbségekben rejlő talány. Azt reméltük, hogy néhány alapvető változó bevonásával egy regressziós elemzés kimutatja, hogy honnan ered a beások a többi cigányétól egyre inkább eltérő termékenységi magatartása, és megtaláljuk azokat a tényezőket, melyek elősegíthetik, hogy a cigányok a termékenységi magatartása igazodjon az új munkaerőpiaci követelményekhez. Nos, a regressziós modellekben is szembetűnő a beások eltérő viselkedése, miközben a legtöbb figyelembe vett egyéb tényező

hatása minimális. Azaz nem jutottunk közelebb a talány megoldásához. A kutatás következő fázisának feladata, hogy megtaláljuk a beások kultúrájában, történetében azokat a faktorokat, melyek a tinédzser korú anyák arányának zuhanásához vezettek körükben. Kézenfekvő hipotézis, hogy a többégi társadalmi környezet befogadóbb, a pozitív viszonyulást jobban elősegítő a beások környezetében. A Dunántúlon valóban általában alacsonyabb a korai gyermekvállalás a cigányok körében, mint keleten, azonban a beások magatartása a velük egy lakóhelyen élő többi cigányétól is eltérő. Kutatásunk későbbi fázisában vizsgálni kívánjuk azt a hipotézist is, amely a beások késői letelepedésének és falvakba költözésének bizonyos hatásait veszi alapul. Eszerint az életkörülmények státusemelkedéssel járó radikális megváltozása arra ösztönözhetette a beásokat, hogy az új körülményekhez igazodó konvencióik kialakítása során erősebben támaszkodjanak az ott élő többségi társadalom kínálta kulturális mintákra, mint a saját falusi hagyományait már korábban (részben az akkori többségi mintákra támaszkodva) megteremtő cigánycsoportok.

Végül ismét szólnunk kell a módszertani kérdésekről. A számos kontextuális tényezőt tartalmazó modell finomabb elemzése sajátos módszereket (ún. többszintű modelleket) kíván. A változók közötti kölcsönhatások pedig többegyenletes modellek kifejlesztésével elemezhetők mélyebben.

Irodalomjegyzék

- Durst Judit (2001): "»Nekem ez az élet, a gyerekek.« Gyermekvállalási szokások változása egy kistalusi cigány közösségben." *Századvég*, 3.sz., 71-92.
- Fleck Gábor - Virág Tünde (1999): *Egy beás közösség múltja és jelene*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.
- Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor (1998): "A relatív cigány a klasszifikációs küzdőterén." *Kritika*, Március.
- Janky Béla (1999): "A cigány nők helyzete" In. Pongrácz Tiborné - Tóth István György (szerk): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999*. Munkaügyi Minisztérium - TÁRKI, Budapest, pp. 217-238.
- Janky Béla (2004): "A cigány családok jövedelmi helyzete." In. Kolosi Tamás - Tóth István György - Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*, TÁRKI, Budapest, pp. 400-413.
- Janky Béla (2005a): "A gyermekvállalás időzítése a cigány nők körében." *Beszélő*, III/X, Január
- Janky Béla (2005b): "A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége" In. Nagy Ildikó - Pongrácz Tiborné - Tóth István György (szerk): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. SZCSEM - TÁRKI, Budapest
- Kelly, M.P.F. (1998): "Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaság-szociológiájára." In. Lengyel – Szántó (szerk.): *Tőkefaják*. Aula, Budapest. Eredetileg megjelent: Towanda's Triumph: Social and Cultural Capital in the Transition to Adulthood in the Urban Ghetto. *International Journal of Urban and Regional Research* 18 (1994): 88-111.
- Kemény István (szerk) (1976): *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Bp.
- Kemény István (2004): "A magyarországi cigány népesség demográfiája." *Demográfia* 47(3-4): 335-346.
- Kemény István – Havas Gábor (1996): "Cigánynak lenni." In. Andorka - Kolosi - Vukovich (szerk): *Társadalmi Riport 1996*. TÁRKI, Bp., pp. 352-380.
- Kemény István – Janky Béla (2003a): "A 2003. évi cigány felmérésről. - Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok." *Beszélő*, III/VIII, Október, 64-76.
- Kemény István - Janky Béla (2003b): "A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól." *Esély*, 6. sz., 58-73.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Gondolat, Budapest.
- Kertesi Gábor (1998): "Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről" *Replika*, 29
- Kertesi Gábor (2005): *A társadalom peremén: Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris, Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2004a): *Statisztikai Évkönyv 2003*. KSH, Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2004b): *Demográfiai Évkönyv 2003*. KSH, Budapest.

- Ladányi János – Szelényi Iván (1997): "Ki a cigány?" *Kritika*, December.
 Ladányi János – Szelényi Iván (1998a): "Az etnikai besorolás objektivitásáról" *Kritika*, Március.
 Ladányi János – Szelényi Iván (1998b): "Még egyszer az etnikai besorolás objektivitásáról" *Replika*, 30.
 Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág, Budapest.
 Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit (1994): "Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata." *KSH NKI Kutatási jelentései 53.*, KSH, Budapest.
 Spéder Zsolt (2004): "Gyermekvállalás és a párkapcsolatok alakulása." In. Kolosi – Tóth – Vukovich (szerk.): *Társadalmi riport 2004*. TÁRKI, Budapest, pp. 137-151.

Függelék

Kétdimenziós eredmények

F1. táblázat

A 18 éves koruknál korábban szülő cigány nők aránya a dichotóm magyarázó változók különböző kategóriáiban

<i>Magyarázó változók</i>	Nem/Nincs	Igen/Van
Van-e vasút	34%	26%
Van-e gazdasági központ	29%	28%
Van-e általános iskola	31%	28%
Környéken csak cigányok laknak-e	27%	32%
Lakás a településen kívül fekszik-e	27%	42%
Oláh cigány kötődésű-e	28%	28%
Beás kötődésű-e	30%	14%
Továbbtanult-e	34%	4%

F2. táblázat

A 18 éves koruknál korábban szülő cigány nők aránya a folytonos magyarázó változók értékei alapján képzett egyforma nagyságú csoportokban

<i>Magyarázó változók</i>	Alacsony Alsó harmad	Közepes Középső harmad	Magas Felső harmad
Foglalkoztatottság szintje a településen	30%	29%	26%
Munkával rendelkező cigányok aránya településen	32%	27%	26%
Relatív jövedelemszint	33%	27%	24%
Fiatalon szülő cigány nők aránya a településen ('70-89)	26%	28%	30%
Fiatalon szülő cigány nők aránya a megyében ('70-89)	23%	29%	32%
Min. szakmunkás végz. cigányok aránya a településen	37%	25%	22%
Min. szakmunkás 32-X éves cig. Nők aránya a régióban	32%	20%	26%